

Zpráva ze služební cesty do SRN

Místo:

Chemnitz, Sächsisches Staatsarchiv, BRD

Termín cesty:

11. - 13. listopad 2009

Účel cesty:

Archivní výzkum k problematice nuceného pracovního nasazení Čechů z Protektorátu Čechy a Morava v Říši

(Uskutečněno v rámci projektu „Zwangsarbeit der tschechischen Bevölkerung des Protektorats Böhmen und Mähren in der Zeit der NS-Besatzung“- řeš. dr. Kokošková, dr. Pažout, Mgr. Sedláková)

Účastník cesty:

PhDr. Zdeňka Kokošková, vedoucí 3. oddělení Národního archivu

Zprávu podává:

PhDr. Zdeňka Kokošková

Datum vyhotovení:

20. listopad 2009

Podpis ředitelky Národního archivu:

Část všeobecná

Služební cestu jsem zahájila ve středu 11. listopadu 2009 v 8.40 hodin v Praze na nádraží Holešovice. Do Chemnitz na hlavní nádraží, s přestupem v Drážďanech, jsem dorazila v 11.57 hodin. Ubytovala jsem se v předem objednaném penzionu na předměstí Chemnitz, v těsné blízkosti nového sídla Státního archivu (Schulstrasse 38).

Hlavním programem mého pobytu v Chemnitz byl archivní výzkum k projektu „Zwangsarbeit der tschechischen Bevölkerung des Protektorats Böhmen und Mähren in der Zeit der NS-Besatzung“, jehož jsem řešitelem spolu s dr. Jaroslavem Pažoutem a Mgr. Monikou Sedlákovou od září 2008 a jenž financuje německá nadace „Erinnerung, Verantwortung und Zukunft“.

Z Chemnitz - hlavního nádraží jsem odjela vlakem v pátek 13. listopadu ve 14.00 hodin a do Prahy na nádraží Holešovice jsem (s přestupem v Drážďanech) dorazila v 17.18 hodin.

Část odborná

S výzkumem k problematice nuceného pracovního nasazení Čechů z Protektorátu Čechy a Morava v Říši v období německé okupace jsem v chemnitzském archivu navázala na práci započatou v červenci letošního roku, kdy mi byla před odjezdem nabídnuta databáze založená na jménech českých (československých), spíše však protektorátních státních příslušníků, kteří byli v letech 1938-1945 zaměstnáni u místních firem nebo byli evidováni v regionálních úředních spisech a jejichž dokumenty se nachází v různých fondech chemnitzského státního archivu. Tato databáze spolu s mnoha dalšími údaji tvoří

39104 - Spezialinventar Quellen zu Zwangsarbeitern. Z tohoto inventáře jsem zvolila ke studiu problematiky nuceného pracovního nasazení občanů protektorátu následující fondy:

- a) Tzv. podnikové archivy

30950 – Böhme Fettchemie GmbH Chemnitz

Sign. B 3/5 – Personální záležitosti (zejm. zdravotní věci)

Např. 31.8.1938 – Interní záznam o zaměstnávání volentérů: možno na jakoukoli dobu, ale je povinnost mít povolení pracovního úřadu (dále jen AA)

Tarify, dotazníky, vyplácení mezd, nemocnost, nehody (chybí skupina „Fremdarbeiter“) – statistika, záležitosti podnikového lékaře (1935-1945)

Sign. B 2/103 Vnitropodnikové záležitosti – chování dělníků v ubytovacím táboře, odvody do wehrmachtu – seznam, podnikový časopis, jmenování vedoucího werkschutzu Willyho Strobacha a zvláštního oddělení Werkschutz (vyplývalo to z pokynu gestapa – byli potřeba všude, kde pracovali Ostarbeitři, měl možnost udělovat některé tresty), kulturní a sportovní vyžití zaměstnanců, předávání válečných zajatců (dále KG) na práci od AA, uvěznění českých dělníků pro krádež, pokyny k zacházení se zahraničními dělníky, resp. Ostarbeitry, útěk pěti českých dělníků po náletu 5.3.1945, 1.máj, vánoce, bombardování podniku, tarify, prémie, přeškolení, nasazení německých žen apod.

25.4.1941 – návštěva tzv. Todtovy komise, která měla přezkoušet podnik (kvalitu výroby, počet zaměstnanců, pracovní doba apod.),

19.11.1944 – zpráva řediteli podniku (nyní již ze zákona Betriebsführerovi) Willi Feldrappemu vedoucím tábora Westend Chemnitz Weissbachem o „pomatení se“ protektorátního příslušníka Mikela, jenž ohrožoval okolí nožem a o jeho předání gestapu (1937-1945)

Sign. B 2/117 Čtvrtletní a měsíční zprávy vedení podniku pro nadřízenou společnost Henkel (od září 1941). V závěru bývá zmínka o odchodu do wehrmachtu, o odchodu nebo příchodu zahraničních dělníků, a to jak obecně, tak i uvedením národností (Češi nezmíněni), případná úmrtí, zranění (1938-1945)

Sign. B 2/125 Korespondence s říš. pověřencem pro chemii (1938-1940)

Sign. B 2/126 Korespondence s říš. úřadem pro výstavbu hospodářství – zprávy, v nichž jsou řešeny i personální problémy (potřeba školení, kurzů), odtržení výzkumu a vývoje od výroby v podniku - zcela nelze (dále i otázka zaměstnávání zahraničních pracovníků, odvodu k wehrmachtu) (1938-1944)

Sign. B 2/129 Zprávy o činnosti – tzv. Lederabteilung. (1938-1941)

Sign. B 2/163 Korespondence s firmou Evona Uhříněves – prodej domu v Praze firmě Böhme (po souhlasu již nadřízené firmy Henkel) , mj. též barevný plán činžovního domu čp. 144 v Praze, Chotkova 2 (roh u ul. K Brusce), firmě zasílány i protektorátní zákony týkající se mezd a pracovní morálky, zisku, založení společnosti Persil (jejíž součástí se Evona také stala) hospodářské kontakty uvnitř firmy Henkel (1939-1945)

Sign. B 2/169 Oběžníky skupiny Seife- und Waschmittelindustrie – výroba, obchodní záležitosti (1940-1945)

Sign. B 2/183 Korespondence ředitele Feldrappeho s dr. Selkem (Werksleitung) – kontakt na firmu Schicht, Ústí nad Labem ohledně nákupu chemikálií (1940-1945)

Sign. B 2/213 Korespondence s AA - formuláře – objednávka pracovních sil příslušnou firmou (na nich uváděno mj., kolik zahr. dělníků ve firmě již pracuje apod.). Stejně vyplňovaly i firmy v Sudetské župě (Solvay apod.). (1942-1950)

Sign. B 17 Váleční zajatci a zahraniční dělníci (B 17/4 Kartotéka – mzdy zahraničních dělníků, B 17/7 a 8 Statistické podklady, v tabulkách uváděni mezi zahraničními dělníky i „protektorátní příslušníci“. (1943-1946)

Sbírka fotografií (označeno FO 1-3500) – fotoalba i šanony s fotografiemi budov a provozů od počátků firmy do 80. let, není však vhodné pro chystanou www-výstavu v rámci projektu.

31007 – J. E. Reinecker AG, Chemnitz

Z pomůcky – kartotéky je zřejmé, že fond je zachován torzovitě, spíše jsou k dispozici technické záležitosti a vlastní výroba.

Sign. 132 – Seznam pracovních sil z protektorátu, Belgie, Francie a Itálie. (Češi přišli všichni 20.11. snad 1942 (1?), odcházeli postupně od prosince 1942, naprostá většina z nich do podzimu 1943)

Sign. 246 a Sign. 247 – Ředitel Kurt Reinecker – zprávy o činnosti 1941/42 a 1942/43 pro akcionáře

Sign. 437 – 11.5. 1944 - rozhodnutí o výstavbě podzemního provozu

Sign. 304/1 – Zaměstnaní protektorátní příslušníci - personálie, např: příkazovací výměry, dovolenky, policejní přihlášky, žádost o pracovní oblečení pro ně, členství v podnikové protiletecké obraně (Werklufschutz), propouštěcí listy, vstupní dotazník (dvojjazyčný)
11.8.1943 - Hlášení firmy gestapu v Chemnitz o 4 Češích, 5 Belgičanech a 6 Francouzích, kteří se nevrátili z dovolené ukončené 31.7.1943. Odejelo 49 Čechů, většina z Ostravska. O rok později (15.11.1944) se rovněž pátralo po několika nevrátivších se. Neuspělo gestapo ani AA Chemnitz, psal se tedy dopis pro AA Moravská Ostrava!

Sign. 304/2 - dtto

13.4.1943 – žádost o uvolnění pracovníka na atletické závody v PČM – zamítnuta vedením podniku

Sign. 304/3 - dtto

31185 – Wilhelm Fr. Gahlert, Bärenstein

Dle inventáře jen torzovitě zachovaný materiál.

Sign. 6 – civilní dělníci (dále ZA) zaměstnaní ve firmě: např. Češi - 37 mužů a 18 žen.

b) Regionální úřady

Poválečné údaje o válečných zajatcích a civilních dělnících pracujících z různých důvodů v nacistickém Německu lze hledat v písemnostech úřadů státní správy i samosprávy i v podnikových spisech. V tomto případě se však jedná o území Sovětské okupační zóny (pozdější Německé demokratické republiky), kde platil rozkaz nejvyššího velitele sovětské vojenské správy č. 163 ze 7. prosince 1945 o pátrání po příslušnících spojených národů zavlečených na bývalé říšské území. Ve zbylých zónách byl zřejmě postup odlišný, navíc se tam více zapojil Červený kříž.

30411 – Kreistag/Kreisrat Zwickau

Sign. 972 - Poválečné dotazníky o KG a ZA – dle vesnic - nasazení v zemědělství (Rus., Ukr., Fr., Pol.), prováděno dle rozkazu č. 163 z 7. 12. 1945. V soupise nalezen jen Siegel Wenzel z ČSR pracující v regionu v roce 1938!

Leubnitz – Bahnmeisterei Werdau I - zaměstnávalo dle hlášení na zákl. rozkazu č. 163 dokonce 190 Čechů (příloha – seznam, s. 138-140: přicházeli od března 1942, poslední hromadně utekli 10.4.1945), 87 Italů a 25 Poláků

Leubnitz – Bahnbetriebswerk Werdau – 26 Čechů (seznam, s. 150-151) – označeni jako Protektoratsangehörige

Leubnitz - Schumann-Werke GmbH Werdau – 100 Čechů, VŠICHNI ročník 24, pracovali zde od 9. 2.1944 do 6.12.1944 většinou jako zámečníci a pomocní zámečníci jen hoši (narození většinou v severních Čechách, na Plzeňsku, Sokolovsku, Osecku, Podmokelsku), s. 174-178

Leubnitz – Textilwerk Kahnes et Köhler – 3 Češi, (s. 199), pracovali tam v počátečním období, tj. spíše dobrovolně

30409 – Kreistag/Kreisrat Plauen

Sign. 254 - KG a ZA zaměstnaní v regionu, též 23 českých ZA (s. 65-66) zaměstnaných v Metallwarenfabrik Mylau GmbH a 14 č. ZA (s. 95-96) fy Dietzsch, Netzschkau i. V., Fleischwarenfabrik

30401 – Kreistag/Kreisrat Annaberg

Sign. 882 – dotazníky týkající se dětí počatých ZA, (též Češi - otcové, asi 5 – pátrání po nich), př. s. 20

Závěr

Sondážní výzkum ve Státním archivu v Chemnitz opět ukázal, že záležitosti týkající se konkrétně protektorátních státních příslušníků pracujících za nacistické okupace v regionálních firmách se v podnikových fondech i písemnostech regionálních úřadů vyskytují poměrně zřídka a je problém takové dokumenty pro výstupy z projektu mezi písemnostmi objevit. K problematice byly nalezeny jednotlivé prameny obecného charakteru nebo osobní spisy českých občanů běžného obsahu. Několik studovaných dokumentů bude v archivu okopírováno a budou využitelné pro připravovanou webovou výstavu i pro tematickou edici dokumentů.